

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Для входження України у світове співтовариство на засадах ринкових відносин, рівноправності та взаємної вигоди у співробітництві є об'єктивні передумови, Зокрема, відповідні техніко-економічний та організаційно-економічний потенціали. Це завдання пов'язане з необхідністю сформувати господарський механізм державного регулювання економіки та її важливої ланки - зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). При формуванні такого господарського механізму треба враховувати ієрархію економічних рівнів: макрорівень - загальнодержавний; мікрорівень - господарюючі суб'єкти (до галузей включно); глобальний та регіональний макрорівні - участь у спеціалізованих економічних структурах і міжнародних організаціях¹.

З вузлових проблем економіки харчової промисловості та її ЗЕД можна назвати такі:

- зменшення поставок сировини на переробні підприємства АПК;
- відносно високу собівартість вітчизняних продуктів харчування;
- низьку або недостатню конкурентоспроможність наших товарів;
- малий платоспроможний попит на харчові товари;
- технологічну відсталість галузей;
- нерозвинутість ринкової інфраструктури;
- відсутність дійових підойм підтримки вітчизняного виробника і стримування імпорту харчових продуктів;
- невдале реформування відносин власності;
- реструктуризацію виробництва;
- невідповідність нормативно-правового забезпечення законам ринку.

Розв'язання перелічених та інших проблем вимагає розробки методико-методологічної бази для господарського механізму державного регулювання економіки харчової промисловості та її ЗЕД².

Важливими проблемами регулювання ЗЕД є збалансованість зв'язків, досягнення додатного сальдо експорту-імпорту товарів і послуг. На особливу увагу заслуговує регулювання імпорту з орієнтацією на інвестування виробництва і стабілізацію економіки, на модернізацію основних виробничих фондів, впровадження сучасних технологій, економію матеріально-технічних ресурсів. Щоб досягти рівноважного стану у цій сфері, необхідно, наростити виробництво й обмежити ввезення продуктів харчування та інших товарів. Як основну

¹ Див.: Кандыба А.Н. Внешнеэкономическая деятельность в агропромышленном комплексе. К., «Урожай», 1993, 224 с.

²Див.: Колодко Гжегож. Польша-2000. Новая экономическая стратегия. Варшава, «Польтекст», 1996, 157 с.; Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник. К., "Вища школа" - "Знання", 1997, 743 с.

мету слід визначити необхідність повернення України на світовий ринок у ролі експортера продовольчих товарів, що, в свою чергу, передбачає структурні зміни в їхньому виробництві, технічне оновлення, забезпечення конкурентоспроможності виробів¹.

Україна традиційно мала репутацію постачальника на світовий ринок продукції сільського господарства та харчової промисловості. Спад виробництва та інші кризові явища не обминули харчової промисловості. У 1999 р. одержано 48% зерна проти 1990 р., експорт продукції АПК зменшився в 3,8 рази, в тому числі; м'яса і субпродуктів 1-ї категорії виробленої 15,5 %, експортовано 46%; молока і молокопродуктів, відповідно, - 10,9 та 4%; цукру - 27,4 та 2%; олії - 53,9 та 47%. В харчовій промисловості за останні 3 роки, згідно із щорічними даними форми СЗ, 1150 підприємств (41% від загальної кількості) були збитковими. У цілому фінансове становище харчової промисловості характеризується низьким рівнем рентабельності (9,5%), високим рівнем простроченої заборгованості з кредитів, що перевищує суму балансового прибутку в декілька разів.

Відсталість ресурсно-виробничого потенціалу, нерозвинутість ринкової інфраструктури зумовили неконкурентоспроможність більшості видів продукції АПК. Конкурентний тиск з боку іноземних виробників особливо відчувають кондитерська, тютюнова та рибна промисловість. Браком вітчизняної сировини для названих галузей можна пояснити імпорт значної частки готової продукції та близько половини обсягу потрібної сировини. У цілому продовольчий ринок України відносно мало насичений імпортними товарами (близько 28 дол. на душу населення). Обсяги експорту агропромислових товарів з України є невисокими; навіть у сприятливому 1996 р. вони становили 60 дол. на душу населення, що менше від аналогічного показника Угорщини в 4,5 рази, Польщі - в 1,4 рази².

Стримує трансформацію харчової промисловості стосовно ринкових умов і збільшення її ефективності використовується модель приватизації та інвестування підприємств. З урахуванням Законів України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі" (1996) та "Про власність" (1991) близько третини колективних підприємств галузі реорганізовано в акціонерні товариства, тобто практично збереглася неперсоніфікована форма власності, через що вони непривабливі для інвесторів; корпоративне управління, непрозоре переміщення акцій також зумовлюють втрату фінансових перспектив. Так, в останні 3 роки надходження інвестицій в

¹ Див.: Основні прогностичні показники економічного і соціального розвитку України на 2000 рік. (За ред. Бесєдіна В.Ф.). К., "Інтелект", 1999, 160 с.; Павловський М. А. Шлях України: шлях вліво, шлях вправо - хибний шлях... К., "Техніка", 1996, 152 с.

² Див.: Про стан і найближчі перспективи переробної промисловості України. К., Міжвідомча комісія, 1998.

харчову промисловість порівняно з 1990 р. зменшилося вдвічі. Незважаючи на таку ситуацію, вона лідирує серед інших галузей щодо розміщення інвестицій. У загальному обсягу залученого капіталу її частка становить близько 21 %. Подамо такі позитивні факти: на базі Черкаської бісквітної фабрики створено акціонерне підприємство під інвестиційні зобов'язання понад 37 млн. дол.; Одеська агропромислова фінансова група з виробництва дитячого харчування отримала 21 млн. дол. інвестицій; прикладом вдалого втілення проектів є також Тростянецька шоколадна фабрика "Україна", де здійснено модернізацію та забезпечено вихід виробництва на світові стандарти, що дало можливість вже у 1997 р. за продажем шоколадних виробів перевищити сумарні показники решти українських кондитерських фабрик¹.

Спостережуваний занепад агропромислового виробництва і харчової промисловості є безпрецедентним. Серед його передумов можна назвати такі:

- форми ведення сільського господарства (колективізація);
- монополізація державою харчової промисловості;
- втрата традиційних ринків;
- монополізована система постачання та збуту продукції;
- системна криза економіки, різке падіння платоспроможного попиту, неефективність банківської системи з її високими кредитними ставками тощо.

Розв'язання проблем інтенсифікації виробництва та ЗЕД харчової промисловості вбачається у перегляді положень Концепції розвитку основних напрямів агропромислової політики та реформування господарського механізму регулювання економічних процесів. Виходячи із загальноекономічних та специфічних особливостей АПК цю концепцію слід будувати на принципах вільного ринкового утворення цін; відкритості та прозорості всіх економічних відносин; державного регулювання ринку, при збереженні свободи підприємницької діяльності; оптимального розміщення та ефективного використання наявних ресурсів; реструктуризації сільськогосподарського і переробного виробництва; регіоналізації розвитку окремих галузей, підгалузей та виробництв; самоокупності, самофінансування галузей на засадах госпрозрахунку; експорту продукції з глибокою переробкою сировини.

Забезпечення розвитку харчової промисловості на ринкових засадах можливе тільки за умови обов'язкового вжиття заходів державної підтримки, у тому числі і на альтернативних шляхах

¹ Див.: Лузік П. Методика розрахунку податкового тягаря для окремих форм оподаткування. "Економіст" № 2, 1999; там же: Юринець В., Лондар С. Теоретико-ігрове моделювання впливу податкової політики держави на фінансово-господарську діяльність галузі економіки.

розвитку галузей переробної промисловості. Необхідність цього впливає із значення харчових галузей для торговельного балансу і бюджетних надходжень країни: адже частка їх у державному бюджеті становить одну шосту, а в місцевих бюджетах - одну четверту частину загального обсягу надходжень.

З урахуванням стану виробничо-ресурсного потенціалу харчової промисловості, експертних оцінок можливих напрямів його нарощування пропонуються два варіанти розвитку: на базі ґрунтовної реструктуризації, згідно з економічними критеріями, або збереження існуючої структури переробних підприємств, згідно із соціальними критеріями.

Звичайно, більш перспективним є шлях реструктуризації, але він вимагає значних капіталовкладень; негативними наслідками при цьому стануть збільшення безробіття та зменшення податкових надходжень, а позитивними - створення конкурентного середовища для виробників сировини і для переробної промисловості. Основними елементами механізму реалізації цього напрямку повинні стати запровадження системи банкрутства, закриття неконкурентоспроможних підприємств, залучення приватних інвестицій. До підйому прискорення реструктуризації слід включити списання боргів, застосування контрактного законодавства, державну політику щодо скорочення безробіття, реструктуризацію приватних боргів, створення ефективної системи платежів, прийняття комерційного законодавства, проведення податкової реформи. Перспективним результатом при цьому стане розвиток приватного (конкурентного) переробного сектора.

При збереженні існуючої структури галузі держава на тривалий строк повинна взяти на себе механізм та заходи регулювання економіки. Це дасть змогу зберегти робочі місця, але зростуть видатки державного бюджету на субсидії. У довгостроковій перспективі зберігатимуться залежність сільського господарства від держави, перерозподіл коштів між галузями, сповільнене надходження приватних інвестицій як у сільське господарство, так і в переробні галузі.

Реалізація будь-якого з розглянутих альтернативних шляхів розвитку харчової промисловості вимагає створення відповідних умов, основними складовими яких повинні бути прийнятна система платежів, використання комерційних контрактів з належними правовими санкціями, запровадження системи банкрутства та продажу неплатоспроможних підприємств. Обмеженість фінансових ресурсів змушує використовувати такі фактори зростання виробництва без додаткових інвестицій, як інституціональні перетворення, удосконалення фінансово-кредитної системи, поєднання ринкових регуляторів, посилення державного регулювання економіки.